

FUAD KÖPRÜLÜ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMASINDAKİ ROLÜ

Yrd. Doç. Dr. Osman AKANDERE*

I. GİRİŞ

20. yy'da Türkiye'nin sosyal ilimler alanında yetiştirdiği en büyük ilim adamlarından biri olan M. Fuad Köprülü, uzun bir süre Türk ilminin temsilcisi olmuştur. Bu değerli ilim adamımızı, ölümünün 30. yıldönümünde Üniversitemiz Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nce düzenlenen anma sempozyumu vesilesi ile bir kez daha rahmetle anıyor ve bugünün ilim adamları ve bilhassa Türk Gençliği olarak "Vatan sana minnettardır" sözünü bütün samimi duygularımızla ifade ediyoruz.

Efendim bu büyük mütefekkir ve ilim adamımızın diğer cepheleri benden önce konuşan saygıdeğer hocalarımız ve yine öğleden sonraki oturumda konuşacak olan diğer saygıdeğer hocalarımızca dile getirilecektir. Ben bu konuşmamda Fuad Köprülü'nün siyasi hayatı ve özellikle Türkiye'de çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti'nin kurulmasındaki rolü üzerinde duracağım.

1923 yılında henüz daha 33 yaşında oldukça genç sayılabilecek bir yaşta Maarif Vekili Vasıf Çınar'a müsteşar yapılmak üzere Ankara'ya çağrılan Fuad Köprülü'nün siyasi hayatındaki ilk önemli görevi bu olmuştur. Kısa süren bu müsteşarlık devrinde de yaptığı faaliyetler, ilmi kadar, kalemi kadar verimli olmuştur. Maarifimizin ağırlık merkezini oluşturan Dar'ül Muallimin, Dar'ül Muallimat, Galatasaray ve emsali okulların başına Dar'ül fünun hocaları getirilmiş, Türkiyat Enstitüsü de bu dönemde kurulmuştur.¹

* S.Ü. Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi.

¹ Caferoğlu Ahmet, "Bilinmeyen Tarafları İle Üstad Fuat KÖPRÜLÜ", Türk Kültürü (Köprülü Özel Sayısı), s. 47, Eylül 1966, s. 943-968.

Büyük Atatürk'ün Türk tarihi ve kültürü ile ilgilendiği yıllarda, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün hürmetli ziyaretçilerinden birisi de Fuat Köprülü olmuştur. Atatürk'ün kendisini sokak kapılarına kadar geçirdiği ve uğurladığı anlatılmaktadır. Nitekim 1933 yılında Dar'ül-fünun kapandığında Atatürk'ün üniversiteden attırmadığı nadir ilim adamlarımızdan birisi de Fuad Köprülü'dür.

Atatürk'ün Büyük Millet Meclisi'ni âlim ve faziletli yazarlarla takviye etmek veya diğer bir ifade ile bir grub ilim ve fikir adamını kendi yakın çevresinde ve meclisin çatısı altında toplamak istemesinin bir sonucu olarak Fuad Köprülü; Şemsettin Günaltay, Y. Kadri Karaosmanoğlu, Ruşen Eşref Ünaydın, Reşat Nuri Güntekin, Falih Rıfki Atay ve emsali gibi kalem ve fikir sahipleriyle birlikte TBMM'ne girmiştir. 1935 yılında yapılan bir ara seçimle Kars Mebusu olarak meclisteki yerini almıştır. Köprülü'nün 1935 yılından itibaren başlayan siyasi hayatı, bir aralık mecliste Maarif Komisyonu Başkanlığı yapmasına rağmen, şekli bir milletvekilliğinden öte gidememiştir.² Fuad Köprülü, çok kıymetli çalışmalarını hem mecliste milletvekili olarak bulunup hem de Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerde başkanlığını yaptığı kürsülerinde ilim adamı olarak görev yaptığı 1935-1941 yılları arasında vermeye devam etmiştir.

1941 yılının sonlarına doğru, milletvekilliği ile üniversite hocalığının bir arada bağdaşmayacağı şeklinde alınan bir karar üzerine, zamanın şartlarını gözönünde tutarak diğer bir çok arkadaşı gibi milletvekilliğini tercih ve üniversitelerdeki kürsülerini bırakmak zorunda kalmıştı. Hatta Köprülü bu maksatla:

- Mebusluğumu tercih ediyorsunuz, profesörlüğümü? sorusuna şöyle cevap vermişti:

- Hür bir üniversitede profesörlüğü tercih ederim.

Ancak o devir iktidarı için hür bir üniversite söz konusu olmadığından Fuad Köprülü milletvekilliğinde kalmıştır.³

Fuad Köprülü'nün milletvekilliği ile ilgili olarak "Değişim Şafağı" isimli kitabında İsmet Bozdağ şunları söylemektedir:

² Orhan Fuat KÖPRÜLÜ, Fuat KÖPRÜLÜ, S: 7.

³ Caferoğlu, a.g.m., S: 966.

“Köprülü, milletvekili olmuş... Bakanlık bekliyor ama, kendisine kimsenin bunu yakıştırdığı yok! Bilim alanında otorite olmaktan gelen ve biraz da mizacının eğilimini yansıtan uluorta konuşması, çevresine önem vermemesi ve meclisin “Merdivenaltı” kulisine itibar etmemesi, onu parlamentoda “Yalnız adam” haline getirdi. Ama bundan pek yakındığı yoktu.”⁴

Kitabının bazı yerlerinde Fuad Köprülü’yü ‘eleştiren Bozdağ’ın bu düşüncelerine ne ölçüde katılabiliriz bilmiyorum. Ancak Fuad Köprülü zaman zaman Meclis’te etkili konuşmalar yapan bir milletvekilidir. Nitekim İkinci Dünya Harbi’nin bütün bir hızıyla devam ettiği günlerde yani 1943 Şubat’ında CHP Grubu’nda yaptığı uzun bir konuşmada, Türkiye’nin o sıralarda Almanya aleyhine harbe girmesinin memleketin yüksek çıkarları bakımından son derece mahzurlu olacağını savunmuş ve Celâl Bayar’da dahil olmak üzere bazı arkadaşlarıyla birlikte böyle bir kararın alınmasını önlemişti.

II. Fuad Köprülü’nün CHP İçindeki Muhalefet Çabaları

İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda yani 1945 yılında iç politika gelişmeleri gözle görülür bir şekilde hızlanmış, yönetime karşı gerek basında ve gerekse CHP ve TBMM’de görülen muhalefet artık açıklık kazanmaya başlamıştır. Uzun yıllar tek-parti yönetiminin sert ve disiplinli idaresi altında bunalmış durumda bulunan basın ve CHP içindeki bazı kişi ve hizipler savaş sonrasında milletlerarası durumunda sağladığı destekle artık yönetimi eleştirmeye başlamışlardı.

Tespitlerimize göre Fuad Köprülü’nün CHP yönetimine karşı ilk ciddi çıkışı, CHP Meclis Grubu’nda yapılan görüşmelerin açık olarak yapılması ve görüşme tutanaklarının günü gününe yayınlanması ile ilgili olarak CHP Bursa milletvekili Muhittin Baha Pars’ın verdiği önerenin CHP Meclis Grubu’nda görüşülmesi esnasında olmuştur. CHP Meclis Grubu’nda ateşli görüşmelere yol açan bu önerenin görüşülmesi sırasında Fuad Köprülü önerge üzerinde söz almış, hükümete ağır itham ve eleştirilerde bulunmuş, milletvekilliğinden utandığını, eskiden

⁴ İsmet BOZDAĞ, Değişim Şafağı, İstanbul 1993, s. 40.

milletvekillerinin saygı gördüğünü, şimdi ise halkın milletvekillerine yüz vermediğini belirtmiştir.⁵

Köprülü'nün mecliste yaptığı bu eleştiri yüklü konuşma ve diğer bazı milletvekillerinin eleştiri yüklü konuşmaları üzerine dönemin Cumhurbaşkanı Milli Şef İnönü, bu hareketin altında bazı sebepler aramış ve Asım Us'la yaptığı görüşmede şunları söylemiştir:

“... Hamdullah Suphi böyledir. Fakat Köprülü'ye ne diyeceksin? dedi.

-- Köprülü hükümetten memnun değilmiş itimadım yoktur diyor. Hükümet bütün milletvekillerinin oy birliği ile yerinde durması iktiza etmez. Bir azınlığın hükümete itimat etmemesini tabii bulmalıdır, ekseriyetin itimadı vardır dedim.”⁶

Görüldüğü gibi Milli Şef İnönü CHP içindeki tartışmalardan memnun değildir ve ortada bazı oyunların oynandığını ve bunun da Mecliste bir bölünmeye yol açacağını söylemektedir.

CHP içinde ve mecliste başlayan muhalefet hareketinin içerisinde olan Fuad Köprülü, bu konuda özellikle İzmir Milletvekili Celâl Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes ve İçel Milletvekili Refik Koraltan'la birlikte hareket etmekteydi. Daha sonradan Demokrat Parti'nin de kurucuları olacak olan bu dört kişinin 1945 yılı bütçesi TBMM'nde görüşülürken ve bilaharede oylanırken birlikte hareket ettikleri ve bütçeye red oyu verdiklerini görüyoruz. Bütçeye red oyu veren beş kişiden dördü biraz önce bahsettiğim aralarında Fuad Köprülü'nün de bulunduğu muhalefet hareketinin temsilcileriydi. Aynı isimlerin bütçe oylamasından sonra hükümet için yapılan güven oylamasında da ortak hareket ettikleri ve hükümete güvensizlik oyu yani red oyu verdiklerini görüyoruz.⁷

Demokrat Parti'nin kurucularından olan İçel Milletvekili Refik Koraltan, Demokrat Parti'nin nasıl kurulduğu konusunda yaptığı bir

⁵ Faik Ahmet BARUTÇU, Siyasi Anılar (1939-1954) Milliyet Yay., İstanbul 1977, s. 288-289.

⁶ Asım US, 1930-1950 Hatıra Notları, Atatürk-İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Geçiş Devri Hatıraları, Vakıf Matbaası, İstanbul 1965, s. 633-634.

⁷ TBMM. Tutanak Dergisi, d. 7, t. 2, c. 18 (29.05.1945); Ayrıca Bkz. Cumhuriyet, (30.05.1945); Vatan, (30.05.1945).

anlatımda şunları söylemektedir:

“943 senesinde, seçim bölgem olan Mersin’e gittim. Çukurovayı dolaştım. Gördük ki o zengin topraklarda yaşayan halk da diğer bölgelerdeki kadar fakir ve muzdaripti. Bu seyahatimde kötü bir talih olarak Tifüse yakalandım. Çok sevdiğim ve hürmet ettiğim Bayar, hastalığım sırasında hemen gün aşırı ziyaretime geldi. Yaptığımız görüşmelerde, artık bir ıslahat hareketinin zaruryeti üzerinde tamamen mutabık bulunuyorduk. Bir gün Bayar’a “Muhterem kardeş, görüyorsun ölüm tehdidi altında bir hastayım. Şayet ölürsem, başta siz ve kendilerini yakinen tanıdığım Menderes ve Köprülü ile bu ıslahat hareketini tahakkuk ettiriniz. Büyük meseleler halletmiş, Başvekillik yapmış bir insansınız. Bu milletin hepimizde hakkı var dedim.

Fuad Köprülü’yü oldukça eskiden Atatürk’ün toplantılarından tanırdım. Milletlerarası ilmi şöhrete sahip bir insandı. Fakat bu dava ve ideal birliği bizi çok yaklaştırmış, birbirlerimizi daha iyi tanımak ve daha çok sevmek imkanı vermişti.

Bayar, Köprülü, Menderes ve ben uzun münakaşalar sonucunda teşebbüsümüzün planını tesbit ettik. Hangi esaslar üzerinde ne şekilde hareket edeceğimizi kararlaştırdık. Nihayet 4 Haziran 1945 günü yazıp 7 Haziran Perşembe günü imzaladığımız, bilinen “Dörtlü Takrir”i” CHP Genel Başkanlığı’na verdik. Bu suretle hareketin ilk adımını atmış bulunuyorduk.” demiştir.⁸

Refik Koraltan’ın anlatımlarında da belirttiği üzere 7 Haziran 1945’te aralarında Fuad Köprülü’nün de bulunduğu Demokrat Partiyi kuracak olan dört milletvekilinin imzası olan bir takrir verildi.

Dörtlü Takrir olarak bilinen bu belge, “Memlekette demokratik usullerin daha geniş tatbikine geçilmesi için verilmişti.” Takrirden Türk Anayasası’nın demokratik niteliği üzerinde durulmakta ve Atatürk’ün Türk Anayasası’nın demokratik ruhuna daima bağlı kaldığı ifade edilmektedir. Takrir sahipleri bütün dünyada özgürlük ve demokrasi akımlarının geliştiğini, demokratik özgürlüklere uyulma ilkesinin milletlerarası teminata

⁸ Turhan DİLLİGİL, “Demokrat Partiyi Nasıl Kurduk”, Anlatan Refik KORALTAN, Dün ve Bugün, Sayı: 12, Yıl: 1, Cilt: 1, (20 Aralık 1956), İstanbul.

bağlandığı bu günlerde artık Türk halkının da pek çok hak ve hürriyetlerini bilinçli şekilde kullanacak düzeye geldiğini ileri sürerek, halen Anayasamızda hakim olan demokratik ruhun, bu günkü siyasi hayat ve teşkilatımıza da yansıtılması zamanın geldiğini ve bir an önce bunun gerçekleştirilmesi gerektiği belirtmekteydiler.

Takriri veren bu dört milletvekili bu gelişmelerin sağlanabilmesi içinde önerilerini somut olarak şöyle belirtiyorlardı; “Meclis denetiminin Anayasanın sadece şekline değil ruhuna da tamamiyle uygun olmasını sağlayacak tedbirler alınmalı, vatandaşların siyasi hak ve hürriyetlerini Anayasamızın öngördüğü genişlikte kullanabilme imkanları sağlanmalı ve bütün parti çalışmaları, belirtilen esaslara uygun yeniden düzenlenmeli” şeklinde görüşler ve istekler dile getirilmekteydi.

Samet Ağaoglu, Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri isimli kitabında Dörtlü takrir'in verilmesi fikrinin Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'e ait olduğunu belirtmektedir.⁹ Nitekim Dörtlü Takrir, CHP Grubu'nda görüşülürken ilk sözü Fuad Köprülü almış ve takririn münderecatını izah etmiştir.

Dörtlü Takrir 12 Haziran 1945'de toplanan CHP Meclis Grubu'nun gizli oturumunda görüşülmüş ve görüşmeler oldukça sinirli bir hava içerisinde 7 saat boyunca devam etmiştir. Takririn üzerinde söz alan milletvekilleri takriri ve takircileri eleştiren sert konuşmalar yapmışlardır. Nitekim Bayar, Başvekilim Menderes isimli eserinde “Takriri reddetmek vazifesini alanlar bizi şiddetle tenkid ediyorlar, horluyor, hakaret ediyor, hırpalıyorlardı. Biz bunlara karşı düşüncelerimizi metanetle savunduk” demektedir.¹⁰ Takrir takircilerin oyu hariç bütün CHP'lilerce reddedildi.¹¹

Fuad Köprülü, Dörtlü Takrir ile CHP ve TBMM'de başlayan

---

⁹ Samet AĞAOĞLU, Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Baha Matbaası, 1972, s. 85.

¹⁰ Celâl BAYAR, Baş Vekilim Adnan MENDERES, Derleyen İsmet BOZDAĞ, Bahar Matbaası, İstanbul t.y, s. 22; Ayrıca Bkz. Ulus, (13 Haziran 1945); Vatan, (13 Haziran 1945), Son Posta, (13 Haziran 1945).

¹¹ Ulus Gazetesi Küçük sayılabilecek bir dizgiyle “CHP Meclis Grubunda Dört İmza ile Bir Önerge Reddedildi” diyerek oylama sonuçlarını duyurmuştur. Ulus, (13 Haziran 1945), Ayrıca Bkz. Son Posta, (13 Haziran 1945).

muhalefet hareketinin önde gelen ismi olduğunu ortaya koymuştur. Yukarıda da izah ettiğim gibi takririn hazırlanmasında ve TBMM'nde okunmasında o hep ön planda olmuştur.

Dörtlü Takrir'den sonra TBMM'de Birleşmiş Milletler Anayasası'nın oylanmasına ilişkin görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Bu görüşmeler sırasında uzunca bir konuşma yapan Adnan Menderes'in CHP'li milletvekilleriince eleştirilmesi üzerine Fuad Köprülü söz almış ve mücadele arkadaşını savunmuştur. Konuşmasının bir yerinde Köprülü; "Efendiler, kemâl-i teessüfle söyleyebilirim ki işte gösterdiğimiz bu hal şimdi tasdik ettiğimiz ve lehinde nutuklar söylediğimiz fikir hürriyetinin tam tersidir" diyerek CHP'li milletvekillerinin demokratik anlayışa sahip olmadıklarını belirtmek istemiştir. Köprülü, TBMM kürsüsünün bütün milletvekillerine açık olduğunu, kürsüde konuşan milletvekiline kimsenin müdahale etme hakkının olmadığını, herkesin bu kürsüden şahsi kanaatini söyleyebileceğini, başkalarının bu kanaatlere katılmasalar bile saygı göstermeleri gerektiğinden bahsederek, konuşmasını gürültüler ve müdahalelerle sürdürmüştür.¹²

III. Fuad Köprülü ve Demokrat Parti'yi Kurma Çabaları

Birleşmiş Milletler Anayasasının kabulü esnasında Kars Milletvekili Fuad Köprülü ile Ankara Milletvekili Mümtaz Ökmen arasında TBMM'de cereyan eden tartışma, gazete sütunlarında da devam etmiştir. CHP'nin resmi bir yayın organı olan Ulus Gazetesi'nde başyazarlık yapan ve aynı zamanda milletvekili olan Falih Rıfki Atay "Muhalifler" başlıklı bir yazısında CHP ve TBMM'de başlayan muhalefete oldukça sert bir üslubla çatıyordu.¹³ Falih Rıfki'nın bu eleştirilerine karşı Fuad Köprülü Vatan gazetesi'nde 25 Ağustos 1945'te "Açık konuşalım" başlıklı bir makaleyle cevap verdi. Bu makalesinde Köprülü şöyle diyordu:

"Ulus'ta Falih Rıfki, ilk üç makaleyle gizli ve açık tehditler, küfürler ve alaylarla bir terör havası yaratmak isteyen yazılar yazdı. Yalnız partiyi ve hükümeti değil, adeta bütün Türk Milletini temsil etmek

¹² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, d.7, t.2, c. 19, (15.08.1945).

¹³ Falih Rıfki ATAY, "Muhalifler", Ulus, (10.08.1945).

iddiasında bulunan muharrir, çok yüksek selahiyetli bir eda ile konuşuyor. Millet ne istiyor? Yeni partiler kurulabilir mi, kurulamaz mı? Öyle hissediliyor ki, muharrir bunları selahiyetinde görüyor.

Hakikaten beş gün ardı ardına çıkan ve tek parti hakimiyetini müdafaa eden bu yazılar o kadar tezatlarla doludur ki, bunun bir tahlilini yapmak mümkün olmuyor.”¹⁴

Köprülü'nün Vatan'da yayınlanan bu yazısı, ağır bir karşılık görmüş ve gazeteler arasında açıkca bir çatışmaya dönüşmesine yol açmıştı. Ancak bu durum CHP ve TBMM'de yankılara yol açmaktaydı. Çünkü hem Falih Rıfki, hem de Fuad Köprülü CHP milletvekili idi. Aynı partiden iki kişinin gazetelerde birbirlerini suçlamaları Meclis koridorlarında eleştiri kounsu oluyordu.

Tek Parti yönetimine açıkca isyan niteliğini taşıyan “Açık Konuşalım” başlığıyla yazdığı bu makalesinin akabinde Köprülü; yine Vatan'da Falih Rıfki'yi hedef alan yazılar yazmaya devam etti. Nitekim bu yazılarından “Yalancının Mumu” başlıklı olanında Köprülü, Falih Rıfki'nin elinden zamanında tutarak onu basın alemine kendisinin soktuğunu belirtiyor ve daha sonra da Falih Rıfki'nin Tanin gazetesi'ne geçerek kendisi aleyhinde yazılar yazdığını söyleyerek onu vefasızlıkla suçluyordu.¹⁵

Yine Köprülü 11-12 Eylül 1945 tarihlerinde “Sırça Köşkte Oturanlar” başlığıyla yazdığı makalesinde şöyle diyordu; “İktidar mevkiinde bulunan herhangi bir kuvvetin,” Vatan ve millet sevgisini, şahsi feragat, kudret ve liyakat, iyi niyet gibi “bütün manevi ahlaki meziyetleri kendi inhisarına alarak başkalarını bundan mahrum bırakarak, şüpheli insanlar gibi göstermek istemeleri mey'um ve çok tehlikeli bir yoldur. Demokrasi ruhuna tamamiyle aykırıdır. bu kötü usullerle Türk vatanının temiz havasını bulandırmıyalım.”¹⁶

Fuad Köprülü ve Falih Rıfki arasında gazetelerde şiddetlenerek devam eden bu çatışma CHP'liler arasında iyi karşılanmıyordu. CHP milletvekilleri genelde Fuad Köprülü'ye hak vermekle birlikte, Falih

¹⁴ Fuat KÖPRÜLÜ, “Açık Konuşalım” Vatan, (22.08.1945).

¹⁵ Fuat KÖPRÜLÜ, “Yalancının Mumu”, Vatan, (06.09.1945).

¹⁶ Fuat KÖPRÜLÜ, “Sırçalı Köşkte Oturanlar”, Vatan, (11-12.08.1945).

Rıfki'nın Milli Şef İnönü'nün himayesinde ve onun teveccühüne mazhar olduğunu bildiklerinden açıkça tavır almaktan çekiniyorlardı.¹⁷

Basında devam eden bu çatışmaya Aydın Milletvekili Adnan Menderes'te Vatan'da yayınlanan "Başbakanın Demeci Münasebetiyle" başlıklı makalesiyle katılmış ve bu makalesinde dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu'nu şiddetle eleştirmiştir.¹⁸

Fuad Köprülü ve Adnan Menderes gibi muhalefet hareketinin önde gelen bu iki ismi basında kendilerine Ulus'un başyazarı Falih Rıfki'yi muhatap almışlardı. Ancak herkesin bildiği bir gerçek vardı. O da Falih Rıfki'nın şahsında onun arkasına siperlenmiş bulunan CHP yöneticileri ve onların tek parti zihniyetleri açıkça eleştirilmekteydi. Nitekim muhaliflerin basında bu eleştirilerinin devam ettiği günlerde CHP yöneticileri bu gelişmelere daha fazla tahammül edememişti. CHP Genel Sekreterliği tarafından Adnan Menderes ve Fuad Köprülü'ye birer mektup gönderilerek, son zamanlardaki tutum ve davranışlarının parti tarafından hoş görülmediği belirtiliyor ve bu davranışlarının nedenlerini açıklamaları isteniyordu.

CHP Genel Sekreterliği tarafından 11 Eylül 1945'de Fuad Köprülü'ye gönderilen mektubda şöyle deniliyordu:

"Parti adayı olarak halkın oyuna sunulmuş partili bir milletvekili olarak seçilmiş olduğunuz halde son zamanlarda Meclis konuşmalarında aldığınız tavır ve hareket ve hele parti prensipleri ve parti hükümeti aleyhinde öteden beri, yayın yapmayı şiar edinmiş olan Vatan gazetesinde ve aynı gazetenin yer aldığı cephede yer almanızı idare kurulu bu hareketinizin, parti tüzüğü hükümlerine uymadığını görmektedir. bu hareketinizin sebep ve maksadınızı bildirmenizi ve partimizin hangi ocağına kayıtlı olduğunuzu eklemenizi rica ederim."

CHP Genel Sekreter Vekili
Nafi Kansu

¹⁷ Tekin ERER, Türkiye'de Parti Kavgaları, (2. Baskı), Tekin Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 81.

¹⁸ Adnan MENDERES, "Başbakanlık Demeci Münasebetiyle", Vatan, (13 Eylül 1945).

Fuad Köprülü tarafından bu mektuba cevap mahiyetinde uzunca bir mektup yazılmıştır. Bu cevabi yazıda Köprülü, gerek Parti Meclis Grubu ve gerekse Meclis toplantılarındaki tutum ve ifadelerinin partinin ana prensiplerine tamamen uygun olduğunu söylemekteydi. Vatan Gazetesi'nde yazı yazma konusunda ise, CHP'nin ana prensipleriyle, Vatan Gazetesi'nin müdafaa ettiği demokrasi prensipleri arasında bir aykırılık görmediğini ve bu nedenle kendi imza ve mesuliyeti altında fikirlerini bu gazetede yazmasının hiç bir sakıncası olmayacağını belirtiyordu. Köprülü partinin sorumluluğu altında çıkan Ulus'ta şahsına karşı adice ve baştan başa yalanlarla dolu yazılarla hücumla geçildiğini, kendisinin böyle bir durum karşısında sessiz kalamıyacağını ve bu nedenle Vatan'da yazdığı yazılarda kendini savunduğunu söylüyordu. Ayrıca bu yazılarının partinin ana prensiplerine memleketin yüksek menfaatlerine tamamen uygun olduğunu yazıyordu. Memleketin selametini anayasanın metnine ve ruhuna tamamiyle sadık kalmakta gördüğünü ve dürüst bir insan olarak da bunları Parti Meclis Grubu'nda Mecliste ve kamuoyunda açıkladığını ve savunduğunu belirtiyordu.”¹⁹

CHP Parti Divanı 21 Eylül 1945'te Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun başkanlığında toplandı. Toplantının ana konusu Fuad Köprülü ile Adnan Menderes'in durumunu görüşmekti. TBMM binasında toplanan CHP divanı her iki milletvekili ile ilgili bilgi ve belgeleri gözden geçirmiş ve bu iki milletvekilinin CHP'den ihracına karar vermiştir. Parti Divanının aldığı bu karar bir gün sonra basına verilmişti.²⁰

CHP Divanı'nın aldığı bu karar basında yayınlandığında geniş bir akis uyandırmıştı. Çünkü, şimdiye kadar CHP'den milletvekili ihraç edildiği görülmemişti.²¹ Nitekim o günlerde kamuoyunda yapılan bir ankette, halkın

---

¹⁹ Bu mektup ve cevaplar için Bkz. Celal BAYAR'ın Söylev ve Demeçleri, 1946-1950, (Demokrat Partinin Kuruluşundan İktidara kadar Politik Konuşmalar), Toplayan Özer ŞAHİNGİRAY, Ankara 1956, s. XXXIII-XXXIV.

²⁰ Ulus, (22.09.1945); Vatan, (22.09.1945), Haber Tanin'de “İki Milletvekili Partiden Çıkartıldı” manşetiyle verilmiştir. Tanin, (22.09.1945), “Partiden İki Kişi Çıkarıldı”, Cumhuriyet, (22.09.1945).

²¹ Orhan Cemal FERİSOY, Bir Devre Adını Veren Başbakan, Adnan MENDERES, Han Yayınları, İstanbul, 1978, s. 36-37.

bu gelişmeyi hayretle karşıladığı görülmüştü. Bir öğretmen şöyle demekteydi: “Köprülü eski Dar’ülfünun’dan hocamdır. İlim mesleğini bırakarak siyaseti tercih ettiğinden dolayı kızmıştım. Şimdi anlıyorum ki, o halkı imiş, ben haksızmışım. Siyasi hayat; Fikirlerini müdafaa etmek cesaretini gösteren ilim adamlarına şiddetle muhtaçmış.”²²

Nitekim bu günlerde Köprülü’ye politikayı bırakarak ilme dönmesini söyleyen bir dostuna Köprülü şu cevabı vermiştir; “Denize düşen çocuğunu kurtarmak için suya atılan babaya kimse “sen ilim ve ihtisas adamısın, suya atılmayı başkasına bırak!” diyemez. Bugün bütün memleket bir diktatörlük denizinde boğulurken onu kurtarmaya koşmamak da hiç bir Türk münevverine teklif edilemez. Şimdi her Türk münevverine düşen vazife, memleketi bu totaliter idareden kurtarmaktır.”²³

Hakkında CHP’den çıkarma kararı verilen Menderes ve Köprülü’de alınan karara tepki göstermişlerdir. Köprülü Vatan Gazetesinde yayınlanan demecinde CHP Divanında bu kararın her zaman olduğu gibi oy birliği ile alındığını, memleketin bu gün içinde bulunduğu rejim dolayısıyla bunu tabii karşıladığını belirtiyordu. Köprülü demecine devamla, başlangıcından beri mensubu olduğu CHP’nin idare tarzında reform yapılması ve partiyi kuvvetlendirmesi için Menderes ve iki arkadaşıyla birlikte teşebbüs ve tenkitlerde bulunduğunu söylüyordu. Köprülü, memlekette Anayasa ruhunun tamamen hakim olması için mecliste ve basında fikirlerini açıkladığını belirterek “Milletvekili olarak vazifemi yapmaya, Demokrasi hakkındaki fikirlerimi belirtmeye bütün kuvvetimle devam edeceğim” diyordu.²⁴

Görüldüğü gibi Fuat Köprülü CHP’den çıkartılmasını memlekette başlattıkları demokrasi mücadelesini etkilemeyeceğini bilakis bu mücadelesinde daha da hızlanacağını ifade ediyordu.

Fuat Köprülü’nün bundan sonraki bütün çabaları diğer arkadaşlarıyla birlikte ülkede demokrasiyi ve demokratik nizamı

²² Şahingiray, a.g.m., s. 967.

²³ Caferoğlu, a.g.m., s. 967.

²⁴ Erer, Türkiyede Parti Kavgaları, s. 84, Celâl BAYAR’ın Söylev ve Demeçleri, S. XXXII-XXXIII; Vatan, (22.09.1945).

yerleştirmek, bu konuda Celâl Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan'la birlikte başlattıkları mücadeleyi sonuna dek sürdürmek olmuştur. Bir süre sonra Bayar'ın milletvekilliğinden istifası ve Refik Koraltan'ın da CHP'den ihraç edilmesi üzerine muhalefet hareketinin önde gelen bu isimlerinin CHP ile ilişkileri kesilmiştir.

Fuad Köprülü, Demokrat Parti'nin kuruluğu ile ilgili çalışmaların her adımında vardır. Nitekim Bayar, Başvekilim Menderes isimli eserinde "Partiyi kurma çalışmalarımnda Adnan Menderes'le birlikte öteki kurucu arkadaşlarımın büyük emekleri yatar" demektedir.²⁵ Köprülü'nün kelem ve ilim sahibi olması sebebiyle Demokrat Parti programının ve parti tüzüğü'nün çoğunlukla onun tarafından hazırlanmasına imkan vermiştir.

Fuad Köprülü'nün de aralarında bulunduğu bu kurucular 7 Ocak 1946 da Demokrat Parti'yi kurmuşlar ve aralarında yaptıkları seçimle de Atatürk'ün son başvekili olan Bayar'ı partinin başkanlığına getirmişlerdir. Fuad Köprülü de partinin idare kurulu üyesi ve Genel Başkanlık Divanı üyesi olarak parti içerisindeki yerini almıştır. 1946 yılında yapılan Genel seçimlerde ise Fuad Köprülü Demokrat Parti listesinden seçimlere katılmış ve İstanbul'dan milletvekili seçilerek tekrar TBMM'nde yer almıştır.

IV. SONUÇ

14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri ile dört kurucusundan biri olduğu Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi üzerine Celâl Bayar Cumhurbaşkanlığına, Adnan Menderes Başbakanlığa, Fuad Köprülü ise Dışışleri Bakanlığına gelmiştir. Fuad Köprülü, Dışışleri Bakanı sıfatıyla Türkiye'nin Nato'ya girmesi için var gücüyle çalışmış, Kore Harbine, Birleşmiş Milletler safında, hem de bir Tugay kuvvetinde katılmak hususunda çok erken vermiş olduğu karar ve diğer bazı siyasi çalışmalar sayesinde 1952'de Kuzey Atlantik Paktı'na katılmamızı sağlamıştı. Daha sonra Dışışleri Bakanı olarak Atatürk'ün Balkan politikasını canlandırmak ve Balkan Paktı'nın ihyası için büyük bir gayret sarfetmiş ve kısmen de olsa bunda muvaffak olmuştu. 1955'deki 5 ay süren bir fasıla hariç 5,5 yıldan fazla bir süre yani 1956 yazı başlarına kadar Dışışleri Bakanlığını yürütmüştür. Demokrat Parti Hükümeti'nin iç politikadaki bazı kararlarını tasvip etmediği için 1956 yazı başlarında Dışışleri Bakanlığı'ndan istifa etmiş ve 1957'de de partisinden ayrılarak siyasi hayattan çekilmiştir.

---

²⁵ Celal BAYAR, Başvekilim Menderes, s. 38-39-44.